

“n Letterlike oorsetting van die Heilige Skrif’?

De Afrikaanse bijbelvertaling en onze kanttekeningen

Het zal de lezers van ons blad [*StandVastig*] waarschijnlijk niet ontgaan zijn dat de Gereformeerde Bijbelstichting (GBS, Nederland) zich oriënteert op een uitgave van de Afrikaanse Bijbel inclusief kanttekeningen. Voor het behoudende gereformeerde deel van de Zuid-Afrikaanse bevolking zou zo’n Kanttekeningenbijbel, die de leer van haar Nederlandse voorouders bevat, een grote zegen zijn. Volgens de Zuid-Afrikaanse theoloog prof. dr. J. Bosman is een gereformeerde Kanttekeningenbijbel in het Afrikaans voor huisgodsdienst en eredienst onontbeerlijk, ‘om by te dra tot die herontwaking en oplewing van die gereformeerde geloof in Suid-Afrika onder Afrikaanssprekendes’. De GBS overweegt hierbij of de bestaande Afrikaanse bijbeltekst gehandhaafd kan worden, met toevoeging van de vertaalde kanttekeningen uit de Statenbijbel.

Hoewel het Afrikaans als officiële ‘variant’ van het Nederlands een vrij jonge taal is, zijn er inmiddels al verschillende bijbelvertalingen tot stand gekomen in deze taal. Helaas geldt voor de nieuwere vertalingen dat deze niet gebaseerd zijn op dezelfde principes als onze Statenbijbel en vele andere vertalingen uit de tijd van de Reformatie. Voor de Afrikaanse Bijbel uit 1933 ligt dat anders. Deze is nog steeds bij velen geliefd, en sluit in veel opzichten aan bij de Statenbijbel. In dit artikel wil ik eerst stilstaan bij de achtergrond van deze vertaling, die wel bekendstaat als de ‘Totiusbijbel’. Aansluitend geef ik een kort verslag van mijn reis naar Zuid-Afrika van 27 januari tot en met 3 februari 2017, die als doel had het opstarten van een proefvertaling van de Nederlandse kanttekeningen naar het Afrikaans.

Drie Hollandse kerken

De Afrikaanse Totiusbijbel is ‘uitgegeven in opdracht van die gesamentlike kommissie verteenwoordigende die drie Hollandse kerke in Suid-Afrika’. Het gaat hier om de Nederduitse Gereformeerde Kerk, de Nederduitsch Hervormde Kerk en de Gereformeerde Kerk (of ‘Doppers’), drie kerken die ontstaan zijn na de komst van Nederlandse kolonisten in Zuid-Afrika. De Nederlandse Statenvertaling was sinds de komst van VOC-koopman Jan van Riebeeck aan de Kaap in 1652 het richtsnoer voor de gereformeerden in Zuid-Afrika. Geleidelijk aan ontwikkelde zich uit het Nederlands van de kolonisten het Afrikaans, hoewel die taal nog lang als een ‘kombuistaal’ van lagere rang gezien werd. In 1875 kwam de Eerste Taalbeweging op gang, die zich beijverde voor een Bijbel in het Afrikaans. De geboren Afrikaner en Dopper-predikant ds. S.J. du Toit (1847-1911) was een belangrijke voorvechter van deze zaak. Hij was voorzitter van ‘die Genootskap van Regte Afrikaners’ (GRA). Het doel was ‘die Afrikaans te verhef van kombuis-taal tot kultuur- en skryf-taal’. Tijdens de Tweede Taalbeweging (vanaf 1903) kwamen de vertaalplannen pas echt op gang. In 1925 kreeg het Afrikaans een wettelijke status als tweede officiële voertaal in de republiek. De drie genoemde Afrikaanse kerken schoven uiteindelijk de bezwaren tegen het Afrikaans als bijbeltaal opzij en sloegen de handen ineen om de Bijbel te gaan vertalen. Over de vertalers van ‘1933’ – namelijk de hoogleraren J.D. du Toit (Totius, zoon van S.J. du Toit), E.E. van Rooyen, J.D. Kestell, B.B. Keet en dr. H.C.M. Fourie – schrijft J.C. Erasmus dat ze allen ‘na aan hul God geleef het en vir wie God se Woord ‘n heilige boek was’.

Wijlen ds. C. de Jongste was in *De Saambinder* (kerkblad van de Nederlandse *Gereformeerde Gemeenten*, 1994) erg positief over de Afrikaanse Bijbel van 1933. Hij beschouwde deze als ‘een monument in de geschiedenis van kerk en natie van Suid Afrika’ en ‘in zijn waarde(n) vergelijkbaar met onze 1637-vertaling [de Statenbijbel]. (...) We zeggen niet te veel, dat de Afrikaner Bijbel met vrijmoedigheid kan worden gebruikt in gezin, op school en in de eredienst.’ Is met deze waardering alles gezegd? Daarvoor gaan we iets dieper in op de totstandkoming van de vertaling.

’n Streng konkordante vertaalmetode

De Totiusbijbel is een letterlijke (formeel-equivalente) vertaling, die op dezelfde uitgave van de grondtekst rust als de Statenvertaling. Net als de Statenvertalers hebben ook Totius en de zijnen ‘hulle by ’n streng konkordante vertaalmetode gehou’. Het was een principebesluit van hen – vooral van

Totius self, de belangrikste vertaler – om de zogenaamde ‘kritiese tekst’ van die moderne wetenskap te verwerp. In hulle plan van aanpak was onder andere te lees: ‘Die Statevertalers het hulle aangesluit by ‘de maniere van spreke der Hebreërs en Grieken’. In hoofsaak moet van hierdie stelreël nie afgewyk word nie, omdat nie ’n vrye of kunsvertaling nie, maar soveel moontlik ’n letterlike oorsetting [overtaling] van die Heilige Skrif verlang word.’ In 1917 startte men met die vertaling; deze moest aanvankelijk met de Statenvertaling overeenstemmen, zoals J.A. Naudé schrijft. ‘Die Statevertaling sou die brontekste wees en gecontroleer word aan die hand van die Hebreëse en Griekse Bybeltekste.’ Vooral die vertalers B.B. Keet en J.D. Totius waren erg voor een letterlijke vertaling van de Statenbijbel. Deze had in de geschiedenis zijn sporen wel verdiend, en stond volgens de vertalers qua taalkundige en wetenschappelijke basis minstens zo hoog aangeschreven als menige andere vertaling. Ook praktische overwegingen speelden een rol bij de keuze voor de Statenbijbel: het gebrek aan kennis, tijd, geld en goede bronnen in Zuid-Afrika.

Keet en Totius kregen weliswaar navolging, maar de eerste proefvertaling, uit 1922, van de vier Evangelien en de Psalmen, kreeg geen warm onthaal. De kritiek was dat deze vertaling te veel leunde op het Nederlands en ‘nie die Afrikaanse taalgebruik van sy lesers respekteer nie’. Deze kritiek werd gehonoreerd; zodoende werd de vertaling van 1933 toch een zelfstandige, nieuwe vertaling in het Afrikaans, hoewel in grondtekstgebruik, woordkeus en zinsbouw nog steeds sterk verwant aan het Nederlands. Dit laatste blijkt bijvoorbeeld uit het behouden van woorden als ‘welgeluksalig’, ‘geregtigheid’, ‘goedertierenheid’, ‘lankmoedigheid’, ‘welbehag’ en ‘versoendeksel’.

In het vertaalproces sloten de Afrikaanse theologen nauw aan bij de regels die de Dordtse Synode had voorgeschreven voor de Statenvertaling. Naast de vertalers van het Oude of Nieuwe Testament werden er 24 revisoren aangesteld. Nadat een vertaler een gedeelte vertaald had, typte een secretaris diens manuscript uit, las het ter goedkeuring voor aan de vertaler, en stuurde vervolgens de proef naar taaladviseurs en revisoren. Na het gereedkomen van de volledige vertaling werd nogmaals het geheel geredigeerd. Ten slotte werd in een gezamenlijke vergadering definitief akkoord verleend.

De herziening van 1953

De Totiusbijbel heeft één officiële revisie gekend, in 1953. Volgens Naudé is de herziening van 1953 een correctie op de doeltaal, maar geen correctie op het vertaalbeginsel. Onmiddellijk na de verschijning van de vertaling in 1933 besloot men reeds om voort te gaan met het herzien en verbeteren van deze vertaling. Het resultaat in 1953 bevatte volgens Naudé geen ‘besonder ingrypende veranderingen’; in enkele gevallen is de vertaling verbeterd en de spelling en woordkeus gewijzigd, met het oog op aansluiting bij de Afrikaanse taal. Zo werden woorden als ‘kaptein’ en ‘offisier’ gewijzigd in ‘hoofman oor honderd’ en ‘owerste oor duisend’, zoals het ook in de Statenvertaling staat. Ook paste men hier en daar de woordvolgorde aan, waardoor de vertaling overigens wel wat verder van de woordvolgorde in de Statenbijbel af ging staan. Een voorbeeld hiervan is Johannes 2:2. In de editie-1933 luidt deze tekst nog: ‘En Jesus was ook genooi, en sy dissipels, na die bruilof’ (vgl. de Statenvertaling). In de editie-1953 is de woordvolgorde aangepast aan het moderne spraakgebruik: ‘Jesus en sy dissipels was ook na die bruilof genooi’. Hierin wijkt de herziening dus af van de vertaalprincipes van de Statenbijbel. Voor het overige zijn de verschillen tussen de Afrikaanse edities gering.

Bezwaren

Het is duidelijk dat het Afrikaans sterk op het Nederlands lijkt. Toch is het een zelfstandige taal, waarvan de structuur soms afwijkt van het Nederlands. Werkwoorden bijvoorbeeld zijn op een eenvoudige manier gevormd. Deelwoorden als ‘zeggende’ en ‘antwoordende’, die kenmerkend zijn voor het Hebreeuws en Grieks, vinden we niet terug in de Afrikaanse Bijbel. Ook is het gebruik van ‘jy’ (in tegenstelling tot ons woord ‘gij’ of ‘u’) heel normaal.

In de *StandVastig* van maart 1995 gaf de heer L.M.P. Scholten in enkele punten zijn fundamentele kritiek op de Totiusbijbel. Deze betrof enkele vertaalkeuzes van de Afrikaanse vertalers die duidelijk afwijken van de vertaalkeuzes van de Statenvertalers. Een belangrijk verschil is dat de Afrikaanse vertalers vaak het woord ‘doderyk’ bezigden, waar de Statenvertaling ‘hel’ of ‘graf’ heeft. Een ander

ingrijpend verschil is de vertaling ‘Hy wat glo en hom laat doop, sal gered word; maar hy wat nie glo nie, sal veroordeel word’ (Mark. 16:16). Scholten schreef: ‘En zonder meer te verwerpen is de vervanging van zalig worden en verdoemd worden door gered worden en veroordeeld worden’. De Afrikaanse woorden zijn hier zonder meer een vervlakking, en dat heeft niets te maken met het ‘eenvoudige’ taalregister op zich. Op basis van deze en soortgelijke bezwaren concludeerde Scholten: ‘Wij kunnen deze vertaling niet aanbevelen’. Het is van groot belang om deze en vergelijkbare kritiekpunten mee te nemen in de overweging of de bestaande Afrikaanse bijbeltekst gehandhaafd kan worden of niet.

Statenbijbel als ‘Reformatoriese koersgewing’

Zoals uit de inleiding al bleek, is er in Zuid-Afrika hier en daar behoefte aan een Bijbel met betrouwbare, gereformeerde kanttekeningen. Men ziet de Hollandse Statenbijbel met kanttekeningen als een middel om een reformatorische koers aan te kunnen geven. Dat is de reden dat ondergetekende eind januari 2017 naar Zuid-Afrika reisde om met verschillende betrokkenen overleg te plegen over de wenselijkheid en mogelijkheid van het vertalen van de Nederlandse kanttekeningen, gecombineerd met een eventuele herziening van de Afrikaanse bijbeltekst. Vanuit de Afrikaanse Protestantse Akademie (APA) was een symposium georganiseerd met als thema ‘Reformasie 500: Grondteks en Bybelverklaring’. Als onderdeel daarvan mocht ik een lezing verzorgen over ‘Die Statevertaling met kantaantekeninge as Reformatoriese koersgewing’.

Er waren ongeveer vijftig belangstellenden aanwezig op het symposium, dat 31 januari plaats had; onder hen waren verschillende predikanten, het bijna voltallige GBS-comité Zuid-Afrika plus een aantal kerkenraadsleden van de *Gereformeerde Gemeente in Nederland* te Pretoria en de *Gereformeerde Gemeente* te Randburg. Naast enkele referaten was er ook plaats voor een workshop, welke geleid werd door ds. J.L. Schütte. Hij liet zien hoe verschillende Afrikaanse bijbelverklaringen steeds verder afgeweken zijn van de inhoud van de kanttekeningen bij de Statenvertaling. Aan de hand van Psalm 110 werd duidelijk zichtbaar dat het messiaanse en christologische karakter van het Oude Testament in veel nieuwe commentaren veel minder duidelijk aanwezig is, of zelfs geheel afwezig is. We voelden iets van de behoefte van (een deel van) het Afrikaanssprekende volk om een helder gereformeerde verklaring in de eigen taal te mogen hebben. Ds. J.A. Weststrate sloot de ochtend af en we ontvingen een heerlijke lunch. ‘s Middags vond een vergadering met alle vertalers en leden van het GBS-comité plaats.

Het bestuur van de GBS heeft goedgekeurd een eerste vertaalproef te starten. Zeven vertalers vertalen elk de kanttekeningen bij één bijbelhoofdstuk. Daarna wordt deze vertaling gecontroleerd door de leden van de leescommissie (het plaatselijk GBS-comité) en een revisiecommissie. Het vertaalproject wordt verder begeleid door een secretaris, een taalkundig adviseur en ondergetekende als projectleider. Bij het vertalen wordt gebruikgemaakt van het online collaboratieprogramma Confluence.

Een van de belangrijkste kwesties die bij het vertalen naar voren komen, is de aansluiting van de kanttekeningen bij de bijbeltekst van de Afrikaanse Totiusbijbel. Als de bijbeltekst van deze vertaling afwijkt van de Statenvertaling, sluit vaak de kanttekening ook niet meer goed aan. Aan de hand van een vooraf uitgewerkte methodologie is getracht hiermee rekening te houden. Meteen komt dan ook de vraag naar boven of de Afrikaanse bijbeltekst wel getrouw vertaald is, of dat op basis van de grondtekst meerdere vertalingen mogelijk zijn. De GBS bezint zich nog op de vraag hoe correcties op de Afrikaanse bijbeltekst doorgevoerd zouden kunnen worden, hetgeen ook te maken heeft met copyrightkwesties.

Tot slot

Uit een onderzoek naar de geschiedenis en de betrouwbaarheid van de Afrikaanse Totiusbijbel is gebleken dat beide Afrikaanse versies (1933 en 1953) berusten op precies dezelfde grondtekst als de Statenbijbel. Voor het midden van de 20^e eeuw is zo’n orthodoxe keuze zeker bijzonder te noemen. De vertalers waren overtuigd van het gezag van de Schrift, en leverden een letterlijke vertaling, hoewel de editie-1953 vooral qua zinsbouw op een iets vrijere manier de doeltaal (het Afrikaans) op het oog

had. Bepaalde vertaalkeuzes op woordniveau kunnen wij helaas niet onderschrijven. Het is dan ook zaak om bij het voorbereiden van een Afrikaanse Bijbel met kanttekeningen qua bijbeltekst weliswaar de Afrikaanse vertaling als uitgangspunt te nemen, maar waar nodig ook correcties toe te passen. Het is onze wens dat dit project voortgang mag hebben, en dat met de volgende woorden uit het voormalige Zuid-Afrikaanse volkslied in gedachten:

‘Op U Almag vas vertrouend het ons vadere gebou:
Skenk ook ons die krag, o Here! om te handhaaf en te hou.’

C.C. Bremmer

In: *StandVastig* (kwartaalblad van de Gereformeerde Bijbelstichting (GBS) in Nederland), 52^e jaargang, nr. 2, juni 2017, p. 12-15.

Belangrijkste bronnen

Assonville, V.E. d', *Dit is Totius. J.D. du Toit 1877-1953* (Lynnwoodrif: Marnix, 1993).

Assonville, V.E. d', *Totius, profeet van die Mooirivier. 'n Lewenskets van prof. dr. J.D. du Toit* (Kaapstad: Tafelberg, 1977).

Bremmer, M., 'Gereformeerde in Kaapstad', in: *Reformatoors Dagblad* 13 mei 2015, bijlage Kruispunt p. 4-5.

Erasmus, J.C., *Skrifgesag. Manuskripte en Bybelvertaling* (Orania: Erasmus, 2004-2009), 2 dln.

Jongste, C. de, 'Reisimpressies van Suid Afrika', in: *Saambinder* 1994 (17 feb. tot 21 juli, 18 afleveringen).

Merwe, D.C.S. van der, 'Totius as teoloog', in: *AOSIS Open Journals* (1977), 59-74.

Naudé, J.A., "'Soos 'n hamer wat 'n rots vermorsel': die Afrikaanse Bybel van 1933 as vertaling", in: *Acta Theologica* 2009/2, 54-73.

Nienaber, P.J., *Die geskiedenis van die Afrikaanse Bybelvertaling en 'n hoofstuk oor die vertaling van die Psalm- en Gesangboek en die Formuliere* (Kaapstad [etc.]: Nasionale Pers, 1934).

Ponelis, F., 'The Language Ecology of a New Afrikaans Bible', in: *Acta Theologica Supplementum* 2002/2, 280-290.

Scholten, L.M.P., 'Is er in het Afrikaans een betrouwbare bijbelvertaling?', in: *StandVastig* 30/1 (1995), 7.

Steyn, J.C., 'Die Afrikaans van die Bybelvertaling van 1933', in: *Acta Theologica Supplementum* 2009/12, 130-156.

Vogelaar, L., 'Een wees in den vreemde', in: *Reformatoors Dagblad* (17 augustus 2002), 2.

Vosloo, W., 'Hoe om die Bybel beter te verstaan: Verklarings van die Bybel in Afrikaans', in: *Verbum et Ecclesia* 22/1 (2001), 178-190.

Zyl, A.H. van en F.A. Swanepoel, *Waarom 'n nuwe Bybelvertaling?* (Pretoria: N.G. Kerkboekhandel, 1972).